

Gondolatok a rend-házban a magyar kultúra évfordulóján és sorsfordulóján

„A magyarság európai értelemben vett művelődésének jelképes kezdete 996, a pannonhalmi kolostornak, az első magyarföldi iskolának a létrehozása” olvashatjuk a *Reform és művelődés* című vitairatban, amelynek egyik szervezője, *Varga Csaba* ennek az iskolának mai utódintézményében, a pannonhalmi gimnáziumban tartott rendhagyó magyarórát 1988 tavaszán. A dupla óra egy harmadikkal is kiegészült, mert nem fogytak el a kérdések. Nem az írókat faggatták, nem az olvasótáborot és elleniskolát szervező pedagógiai utópistát, hanem a *reformert*. Történelmi lecke fiúknak, a legeslegújabbkori történelmünkéből, két nappal a pártértekezlet előtt. A diákok házi feladatot is kapnak: az elvi alapon álló, de befelé forduló emberből a tétet felismerő, a nemzetért cselekvő emberré válni. *Nagy Endre* tanár úr, vagyis *Nagy Endre* atya sűrűn bólogat, a harmadikosok pedig még tovább együtt maradnának a vendéggel, akiről tudják, hogy egyben és másban eltérő módon gondolkodik, mint *Endre* atya, ugyanakkor meglepően hasonló kifejezéseket is használ, mint például: „a másokat szolgáló ember”. Este – jelképes helyen – a tanáriban beszélgetünk: amatőr és hivatásos tanárok, világi és szerzetes tanárok, apák és atyák, írók és prédikátorok. A vendéglátók szerzetes tanárok: *Korzenszky Richárd* (a bencés gimnázium igazgatója, magyar–orosz szakos), *Pintér Ámbros* igazgatóhelyettes (matematika–fizika–technika szakos), *Nagy Endre* (magyar–orosz szakos), *Várszegi Asztrik* (a pannonhalmi Szent Gellért Főiskolán a rendtörténet, a regula és a szerzetesjog előadója, történelem–német szakos), *Brinzberger Ákos* (matematika szakos). A vendégek (*Varga Csaba*, *Vargáné Csorba Éva* és *Jómagam*) eredeti foglalkozása könyvtáros, népművelő, magyar és biológia szakos tanár, jelenleg könyvkiadót alapító író, olvasáskutatóból lett vallásszociológus és könyvtárosból lett könyvtárügyi előadó. Könyvtárról,

könyvtárügyről alig esett szó, mégis végig úgy éreztem, hogy a *Könyvtárost* tudósítom, hogy a mese a könyvtárról, a könyvtárosról is szól.

Válság és kultúra. Abban, hogy válság van hazánkban Szent István halálának 950. évfordulóján, valamennyien egyetértettünk. Hogy a *kultúra* is válságban van-e, erről parázs vita kerekedett. Hogy elvi és ne „hitvita” legyen, sorra meghatároztuk a *kultúra* fogalmát: „alapértékek, alaphitek, alapgondolatok, alapcselekvések, alapmeghatározások” (*Varga Csaba*), „az alapértékek közvetítője, gondozás és gondozottság” (*Korzenszky Richárd*), „kulturált, az önmagával, másokkal és a mindenséggel harmóniában lévő ember” (*Jómagam*). A *kultúra* egy olyan állandó, érvel *Varga Csaba*, amelyet semmiféle válság nem képes eltüntetni, mert leszivárgott a társadalom alapjaiba, és éppen ezekben az években buzog fel bőséges forrásokban. *Endre* atya viszont úgy látja, többek számára jelentett a *kultúra* értéket, amikor sokkal jobban korlátozták érvényességi körét, mint manapság, *Richárd* atya pedig úgy véli, hogy a megélhetésbe belegabalyodó ember elfeledkezik a szépségről, az igazról, a kultúráról, miközben szomjazik valamire. Ezek szerint az ember van válságban, veszi át a szót *Varga Csaba*, a *kultúrának* csak a *közvetítő rendszere* van válságban. Egy egyszerű parasztasszony nincs válságban, teszi hozzá. Ezzel vitatkoznom kell: van még ugyan (nem sok) ilyen parasztasszony, de csak mutatóba, a többi a krimit nézi, ha el nem ájul közben a fáradságtól. Minden ember elrontható, minden aktuális létforma bepiszkolódhat, érvel *Varga „atya”*.

Termékeny félreértelmezéssel is gazdagszik a beszélgetés. A *gondozottságról* *Varga Csabának* az alattvalóság jut eszébe, pedig *Richárd* atya a kiműveltségre gondolt. És egy másik értelmezési probléma: a *harmónia* nem lehet lényegi jegye a műveltségnek, hiszen életünk

diszharmonikus (*Varga Csaba*). Ideáltípusra gondoltam, magyarázom, s kifejtem, hogy ez a harmónia statikus állapot, harmóniában lenni valamivel, annyi mint kapcsolatban lenni, viszonyulni.

(Vajon átgondolja-e, megéli-e a könyvtáros ezeket a lestrapált, kilúgozott szavakat: kultúra, kultúráközvetítés, műveltség, művelés? Érez-e értük *felelősséget*? Hiszi-e, megvallja-e, hogy neki köze van a kultúrához? Rádöbben-e, hogy nem csak jelzetekkel ellátott jelek őrzője és kiadagolója, hanem önmaga is *jel* Magyarországon művelődéstérképén? Átértzi-e, hogy a különböző kultúrák különböző szövegek, s miként *Pilinszky* oly szépen írja, „az emberi élet nem csak szakadatlan létezés, de szakadatlan olvasás is”? Világossá vált-e a könyvtáros számára, hogy mekkora tétje van az *olvasás* animálásának?)

Kereszténység és kultúra. Miféle gyógyír, miféle válasz érkezik a válságra Pannonhalmáról, mely egyszerre képviseli a kétezer éves *kereszténységet*, a másfél évezredes szerzetes rendet és a *magyar bencések* ezeréves tradícióját? Richárd atya a kérdésre kérdéssel válaszol: Vagyunk-e elég *kultúrateremtők* ma is? Válaszolunk-e arra a provokációra, amit a kultúrahasználat és a kultúráközvetítés válsága jelent? *Varga Csaba* leszögezi, hogy az európai kereszténység a mai napig is érték- és kultúrateremtő. Még akkor is, ha ezt a hatalmas lehetőséget és feladatot hajlamos volt elveszíteni a legutóbbi évszázadokban, mert tekintetét a hívőről az egyházra emelte, a szeretetről áttért a fogyasztó kiszolgálására, a kisközosségről a hívő tömegre. Ezek a folyamatok *Varga Csaba* szerint magának a kereszténységnek alapkuldetését kezdték veszélyeztetni, de óriási szerencséjére a kereszténység elvesztette világi hatalmát, a hívők egy része elfordult tőle, s ezekre a kemény kihívásokra csak úgy válaszolhat, hogy ismét elkezd kultúrát létrehozni. A bencés atyák helyeselnek. Aztán váratlan fordulat: Asztrik atya szerint Jézus Krisztus nem kultúrát akart teremteni, hanem az embert a maga teljes egészében gyógyítani, embe-ribbé tenni. A vita során finomodott a fogalmazás: a *keresztény kultúra* (amelynek központi alakja az emberi ősmintát jelentő, a történelembe belépő istenember) egyrészt kultúrák feletti *értékrend*, másrészt állandóan változó történelmi *folyamat* is. *Kultusz és kultúra* találkozik a kereszténységben, az isteni kultusból (az „Ige testté lett” elve alapján) kultúra teremődik, magyarázza Asztrik atya, s

megint egy nyelven beszélünk, vagyis inkább: ismét értjük egymás nyelvét.

Richárd atya újabb kérdéseket tesz fel: Mi az, amit az elmúlt 30–40 évben a társadalmi berendezkedés az egyházak számára megengedett, amit az egyházaktól elvart? Mi az, amit támogatott, mi az, amit gyanakodva szemlél? Támogatta azt az intézményt, amelyet Richárd atya szerint le kellene bontani, hogy rájuk ne omoljon, s gyanakodva szemlélte az egyház embertől emberig ható megszólító erejét, amit *Varga Csaba* olyannyira csökkenni tapasztalt az elmúlt évszázadokban. Asztrik atya párhuzamosságot lát itt és ott: hitből vallás, forradalomból állam lett. Mindkét elképzelésnek közös ellensége az *elvilágiasodás*, amely a kereszténységet kiüzi a csigaházából. A kereszténységnek a mindenkori mában kell léteznie, sátrakban és nem kőfalak között. Lerombolni a bazilikákat vagy kivonulni belőlük? Kivonulni a pannonhalmi falak közül? Feladni a monostort, a könyvtárat, a tárházat, az iskolát? Az atyák arcán igenek és nemek vibrálnak. A bazilikából való kivonulás nem jelenti lerombolását és megtagadását, csak meghaladását, magyarázza Richárd atya. Pannonhalmára minden évszázad provokációt jelentett, s mindegyikre megpróbált valamiképpen válaszolni, s ez meglátszik építészeti megnyilvánulásaiban is. Az eredmény: *belső tartás, folyamatosság és sokszínűség.*

(Hányszor akartuk lerombolni a könyvtárat, s helyébe tárházat, népházat, népnevelődét, agitprop-bázist, információs központot, klubkönyvtárat, általános művelődési központot emelni? Hányszor nem sikerült kimozdulni a csigaház-könyvtárból, a bástyákkal védett szakmai pozíciókból, a tudatformálás vezérlőfülkéjéből, a belakott gettóból, az összkomfortos kicsiségből? Válaszol-e a könyvtáros a kihívásokra, vagy elbújik a szabadpolic mögött? Templom-e a könyvtár, találkozik-e benne a kultusz és a kultúra, vagy csak szolgáltató intézmény? Szolgál-e vagy csak szolgáltató? Szolgáiban szolgál-e, vagy felemelt fövel és szívvel?)

Rendház és rend-ház. Mi képes most, a nyolcvanas években Pannonhalmáról elindulni, kisugározni, kérdezem. Semmi más, mint ami itt ezer éve történik: néhány ember megpróbál békésen, harmonikusan, jól rendezetten együtt élni, ami a mai társadalomban modellértékű lehet, válaszolja Asztrik atya, a rendtörténet és a regula előadója. Itt mindennek megvan az ideje. Ennyi az egész. Az ideális családnak éppen ilyennek kellene lennie, jegy-

zi meg Ákos atya. Asztrik atya elárulja, hogy az ő békéjük nem valami álharmónia, itt is ütköznek koncepciók: jobban befelé vagy inkább kifelé? A viták eredménye: a kultúrahordozás és a kultúrateremtés egyensúlya. Egy kolostor az egyháznak *úttörő vállalkozása*, az eljövendő társadalomnak pedig *laboratóriuma* lehet, folytatja Richárd atya. A szerzetesség szerinte a *rendezettség* kísérlete. A kolostor *leképezi a kozmoszt*, az embert a kozmosz részeként tekinti, eképpen rendez el napját. Elődeik napkelte előtt keltek, úgy, hogy a reggeli zsolozsma himnusza közben lássák a napot felragyogni, s az esti ima közben pedig lenyugodni. A benedeki regula kulcsfogalma a *rend* és a *mérték*. Feladatuk ezt továbbadni, megtapasztaltatni a regula szerint elsősorban a szegényekkel, az elesettekkel, a betegekkel, a fiatalokkal, a jövevényekkel, a hontalanokkal, azokkal, akiknek nincsen biztos fogódzójuk. Mai, korlátozott lehetőségeik szerint pedig diákjaikkal és a kolostorba látogatókkal, akik azért jönnek, hogy egy-két napra átadják magukat az itteni ritmusnak, hogy rendbe jöjjenek. A köztünk legfiatalabb, Ákos atya ismét felvállalja a kételkedés szellemét: miben különbözik a pannonhalmi kolostor egy mátra-

aljai falusi háztól? Lakóiban, válaszoljuk. Kiderül, Ákos atya egy hétvégi házra gondolt. Ott pedig nem igen tudunk igazán mit kezdeni önmagunkkal, valljuk be. Hogy újra beletaláljunk csöndjeinkbe, önmagunkba, ahhoz *rendház* és talán újabb rendházak is kellenének.

(Van-e *rend* a könyvtárakban? Vagy csak a polcokon? Milyen ez a *rend*? A könyveket lehet csak megtalálni benne, vagy magunkat is? Lehet-e igazán *rend* abban a könyvtárban, amelynek könyvtárosa nincsen *rendben*? Mi olvasható ki a könyvtári *rendből*? Csak egy osztályozási séma vagy letérképeződik-e a kozmosz is? Hogyan válhatnak könyvtáraink *mikrokozmoszá*? Hogyan válhatnak tárházból *rend-házzá*?)

Kényszerpálya és utópia. Miben különbözik a bencés gimnázium az államiaktól, kérdezem. A diákok ránk néznek, és elgondolkodnak rajtunk, feleli Ákos atya. Richárd atya bővebben is kifejti: ez a tanári kar valóban *közösség*, ezeknek az embereknek a központja nagyjából ugyanott van. Ez valamiképpen kihat, a diákjaik az átlagosnál jobban ragaszkodnak, nem is a hely szelleméhez, hanem öhozzájuk. Rendszeresen visszajárnak. Richárd atya már az összes itt végzettet találkozott, s azt tapasztalhatta, hogy diákjaik körében az átlagosnál kevesebb a zátonyra futott, s több a kiegyensúlyozott, önmagát megtaláló ember, amit nagyrésztben a Pannonhalmán megélt rendezettség-élménnyel magyaráz. Nem kellene ugyanezt nyújtani minden iskolában? – kérdez közbe Ákos atya. Az igazgató rábólint. A vasárnapként tizenéveseknek elleniskolát tartó író kér szót: *rend* és *bensőségek* közösség lenyomatát látta a pannonhalmi diákok arcán, de attól fél – éppen ő –, hogy ez a gimnázium nem eléggé keresztény abban a tekintetben, hogy nem képes úgy bevezetni (illetve kivezetni) diákjait a világba, hogy ott a pannonhalmi értékeket megvalósítsák. Konkrétabban: úgy érzi, hogy az *országról*, a *nemzetről*, a *helyzetről*, a *tétről* nem esik elég szó az ezeréves falak között. Több, mint másutt, bizonygatják az atyák, de szerintük sem elég.

Megkérdezem, hogy a tantárgyi tudáson keresztül miféle *tudásokra* tesznek szert a pannonhalmi diákok. Endre és Ambrus atya elmondja, hogy ők is *kényszerpályán* vannak: egyrészt azért, mert félig kész gyerekek érkeznek ide, állami általános iskolákból; másrészt azért, mert a szülők többsége elsősorban még magas színvonalú, felvételig előkészítő kurzust lát a bencés gimnáziumban. Vajon felké-

szítjük-e őket arra, hogy jó édesapák legyenek, buggyan ki Ákos atyából. Richárd atya mindezeket a kérdéseket (a bennük lévő kritikával együtt) jogosnak tartja. Elmondja, hogy arra törekednek, hogy akár a felvételihez szükséges „hivatalos” tudás rovására világképet, „embertant”, „kapcsolattant”, „felelősségtant” tanítsanak, tehát „életszagú” tudásokat is. Ezt egyébként az iskola hármás célkitűzése is igazolja: keresztény (nem csupán katolikus!) szellemű nevelés, felsőbb tanulmányokra való előkészítés; látókör szélesítés. *Másokért cselekvő és felelősen gondolkodó* értelmiségjelölteket akarnak küldeni a felvételikre, *életközelve* akarják hozni az evangéliumi mentalitást, ami pedig a *látókör* szélesítését illeti, Pannonhalmáról – bár nem bérc, hanem csak halom – igen messze el lehet látni. A példák a szociológus számára igen meggyőzőek, hiszen az elmúlt hónapokban a következő témák kerültek itt elő: cigánykérdés, zsidókérdés, kultúra az ezredfordulón. A témákat megszemélyesítők: *Sólya Miklós* görögkatolikus lelkész, *Schweitzer József* főrabbi és *Szabolcsi Miklós* akadémikus. A tavaszi lelkigyakorlatot három házasember tartotta, két apa és egy atya: egy görögkatolikus lelkész, egy szociológus és egy könyvtáros. Ezt hallva *Varga Csaba* elismerően bólogat, de valamit még hiányol: éreznek-e az itteni diákok személyi felelősséget a nemzet megmentéséért? Richárd atyának meggyőződése, hogy a tanárok döntő többsége megismerteti a diákokat a *nemzeti sorskérdésekkel*, függetlenül attól, hogy milyen szakosok. Minden eddiginél kényesebb kérdés következik, a valamikori olvasáskutatótól: Mivel itt rend van, s kevesebb az üresjárat, vajon nagyobb-e az esélye az *olvasásnak*? Az olvasással baj van, ismeri el Ambrus atya, annak ellenére, hogy elkészült az új iskolai-diákotthoni könyvtár, s szakképzett (világi) könyvtárosuk is van. A nagy áttörést mégsem ezen a területen sikerült elérni, könyvvel itt sem igen lehetett a tévé elől elcsalogatni a fiatalokat, de sikerült a mozival. Évente hetven filmet láthatnak, s ezek kétharmada a legjobb művészi és dokumentumfilmek közül kerül ki. Éppen ottlétünk estéjén vetítette Ambrus atya az *Ötödik pecsétet*. Ő egyébként úgy látja, a *személyes példa* számít: az irodalmat olvasó és ajánló matematika-fizika tanár, az olvasmányélményekre hivatkozó magyartanár.

A két utópiáiról ezután próbára teszi a tradíciók képviselőit, elmondatták velük utópiáikat. Felkészültnek mutatkoznak. Egy ifjúsági *spiri-*

tuális központ Pannonhalmán, ahol lelkigyakorlatokat, olvasótáborszerű vállalkozásokat lehetne tartani, bencés szellemben. Bárhol az országban egy keresztény *reformközépkola*, ahol néhány bencés szerzetes együtt tanítana világi tanárokkal. Családiás, 40–60 fős *diákotthonok*, állami tanintézetekbe járó diákok, elsősorban szakmunkástanulók számára. Ha már Pannonhalmán őrzik alapítólevelét, újra egy *kolostor* Tihanyban, amely elsősorban vendégeket fogadna, ahol speciális tanfolyamokat, konferenciákat rendeznének. Egy *általános iskolai felső tagozat*. Egy *folyóirat* a *Pannonhalmi Szemle* nyomdokában: a *Vigilia* és a *Valóság* ötvözete bencés szellemben. A szerzetesi életmóddal rokonszenvezők *laza társulása*. A *tudományos műhely* feltámasztása. Vagyis: mozgalmakat indítani és intézményesíteni Pannonhalma holdudvarát.

*

Éjfél felé jár, valamivel le kellene zárni a beszélgetést, hiszen az atyák napkeltekor kelnek, s másnap is érkeznek hozzájuk vendégek. Három nappal látogatásunk előtt volt a ballagás, a vendégek úgy döntenek, behallgatnak Richárd atya búcsúztató szavaiba: „Emberségünket magyarként kell megélnünk. Mert ebbe a közösségbe születünk bele, ebből nőtünk ki, anyanyelvünk nevelte gondolkodásunkat, ezen a nyelven tudjuk megnevezni a világot. Ennek a népnek a történelme rezdül valamennyi idegszálunkban. Emberségünket ebben a környezetben kell megélnünk, úgy, hogy ajándék lehessünk mindazoknak, akik találkoznak velünk... Néven nevezni annyi, mint birtokba venni. Meg tudod-e szólítani, néven tudod-e nevezni ennek az országnak nemcsak tájait, de történéseit, örömeit, bánatait; van-e látóköröd, hogy az eseményeket, történéseket el tudd helyezni, s magad is bennük? Vagy-e eléggé európai műveltségű ahhoz, hogy igazán magyar lehessél?...

Az elveszett paradicsom óta él az új világ vágya. Új ég és új föld után sóvárog minden. Akarunk-e munkásai lenni? Egyre inkább látzik, hogy társadalmi méretű párbeszédre van szükség. Párbeszédre a generációk között, párbeszédre a világ dolgairól másként gondolkodók között... Kifejezetten igényt is tartunk rá, hogy ne csak jogunk, de lehetőségünk is legyen arra, hogy a krisztusi ételalakítást szemünk előtt tartva véleményt formáljunk és beleszóljunk, nem csak szűkebb környezetünk alakítá-